

УДК 343.14

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ ЙОГО ВИДІВ

Коришков М. В.

Донецький інститут внутрішніх справ

Розглядаються сучасні теоретичні й практичні питання тактики пред'явлення для впізнання. Проблеми, що підняті автором, стосуються визначення впізнання як ототожнення об'єкта за його ідеальним образом, класифікації впізнання за видами.

Ключові слова: "досудове розслідування", "слідча (розшукова) дія", "впізнання", "об'єкти впізнання", "доказування".

Встановлення фактичних обставин вчинення злочину й доведення причетності до нього конкретних осіб під час кримінального провадження здійснюється за допомогою доказування, одним із засобів якого є отримання доказів з такого джерела, яким може бути протокол пред'явлення для впізнання. Порядок й підстави проведення даної слідчої (розшукової) дії докладно регламентовані чинним кримінально-процесуальним законодавством. Проте ця обставина не виключає значної кількості помилок, котрі характеризують організацію, підготовку й проведення пред'явлення для впізнання та використання його результатів у кримінальному провадженні. Аналіз слідчої практики показує, що при проведенні пред'явлення для впізнання припускаються помилки як процесуального, так і тактичного характеру, що інколи призводить до втрати доказів, порушення прав і інтересів особи. Найчастіше такі порушення пов'язані з прорахунками в організації його проведення, здійсненні комплексу підготовчих заходів та використанні криміналістичних засобів, прийомів та методів під час проведення даної слідчої (розшукової) дії.

Пред'явлення для впізнання, як засіб збирання криміналістичної інформації у практиці розкриття злочинів, відомий вже давно. Але до того, як набути теперішнього вигляду, впізнання пройшло тривалий шлях визнання, організаційного формування, удосконалення та законодавчого визнання. Питання формування криміналістичних знань щодо здійснення пред'явлення для впізнання глибоко досліджені вітчизняними та зарубіжними вченими в галузі кримінального процесу й криміналістами. Зокрема, цим проблемам на дисертаційному рівні приділили свою увагу Н.Г.Бритвіч, Т.А.Вольська, А.Я.Гінзбург, М.О.Головецький, Л.М.Іванська, Г.І.Кочарова, Л.Д.Удалова, П.П.Цветков, І.В.Шевчук та ін. Окремі аспекти пред'явлення для впізнання висвітлювалися в працях О.Я.Баєва, В.П.Бахіна, Р.С.Белкіна, О.М.Васильєва, В.К.Гавло, В.Г.Гончаренка, Г.О.Зоріна, Л.М.Карнеєвої, В.А.Колесника, В.О.Коновалової, В.С.Кузьмічова, О.М.Ларіна, В.Г.Лукашевича, Є.Д.Лук'янчикова, М.В.Салтевського, З.Г.Самошиної, М.О.Селіванова, В.О.Снеткова, О.Г.Філіпова, К.О.Чаплинського, В.Ю.Шепітька, Н.А.Якубович, Д.Ю.Яковлева та інших вчених, проте в них відсутні комплексні дослідження, які розглядали б методологічні та методичні напрями інформаційної сутності пред'явлення для впізнання, недостатньо розглядалися проблеми ситуаційного підходу до провадження даної слідчої дії. Деякі, переважно процесуальні та психологі-

чні аспекти проблеми впізнання отримали належне дослідження та висвітлені в ґрунтовних працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Між тим тактико-криміналістичний аспект пред'явлення для впізнання вимагає удосконалення і додаткового аналізу під кутом зору сучасних змін, що відбуваються у сфері судочинства, нових підходів до формулювання окремих норм вітчизняного кримінального процесуального законодавства та сучасних потреб правоохоронної практики. Різноманітність процесуальних і криміналістичних проблем впізнання особи та речей зумовлює потребу подальших наукових пошуків на цьому напрямі юридичної науки й правоохоронної практики.

Під час проведення досудового розслідування поширеною слідчою (розшуковою) дією, спрямованою на пошук та перевірку доказів, є пред'явлення для впізнання. Процесуальні, психологічні й тактико-криміналістичні проблеми впізнання як окремої слідчої дії тривалий час перебувають у сфері уваги вітчизняних та зарубіжних науковців, якими здійснено низку важливих в теоретичному й практичному розумінні дисертаційних досліджень, наявність яких сприяє реалізації теоретичних положень криміналістики в практиці підготовки й проведення впізнання та використання його результатів у розслідуванні, що мало б істотно підвищувати якість цієї слідчої (розшукової) дії. Проте поява за останній час високоточних наукових засобів ідентифікації людини за матеріальними слідами-відображеннями показала низьку достовірність традиційно використовуваних способів впізнання особи, застосування яких в багатьох випадках призводило до отримання недостовірних результатів і тягло за собою засудження невинних осіб, яких в наступному доводилося реабілітувати. Це викликало інтерес вчених до причин помилкового впізнання і слугувало одним з чинників для продовження наукових пошуків у цьому напрямі криміналістичної тактики [1, с.500].

Проблемні питання пред'явлення для впізнання мають широке висвітлення в низці наукових праць, окремі з яких постають теоретичним підґрунтям для здійснених і майбутніх наукових досліджень. Водночас багатоаспектність даної проблеми, її важливість для практики кримінального судочинства не дають можливості в якійсь одній праці висвітлити усі питання, що мають як теоретичне, так і практичне значення. Чимало питань перед науковцями і практиками поставило введення в дію Кримінального процесуального кодексу України, в якому процесуальні норми, що встановлюють порядок підготовки й проведення впізнання, а також визначають його види, потребують свого тлумачення, а можливо й уточнення. Використання сучасних досягнень криміналістики, кримінального процесу, психології, експертології, судової медицини та інших наук дає змогу значно підвищити ефективність пред'явлення для впізнання, використовуючи при цьому новачі вітчизняного процесуального законодавства, більш повно оцінити його результати, своєчасно виявити і виправити допущені помилки чи окремі недоліки. Сьогодні, з урахуванням накопиченого наукового й практичного досвіду, критичного осмислення наявних недоліків потрібно не лише переглянути традиційні питання пред'явлення для впізнання, але й розробити низку додаткових рекомендацій з проведення даної слідчої дії в умовах нового кримінального процесуального законодавства України. Все це зумовлює потребу, доцільність і актуальність подальших наукових пошуків в межах тактики окремої слідчої дії – пред'явлення для впізнання.

Інформаційною основою впізнання є ознаки об'єкта (особи, речі), який підлягає пред'явленню для впізнання, котрі сприймаються і особою, яка впізнає, і слідчим, і іншими учасниками слідчої дії під час її проведення. Шляхом виділення та порівняння найбільш характерних ознак та особливостей образу в пам'яті та об'єкта в натуральному вигляді відбувається встановлення тотожності, подібності або відмінності. Таким чином, на думку Є.Д. Лук'янчикова, впізнання припустимо розглядати як криміналістичну ідентифікацію, яка відбувається за ідеальними відображеннями (слідами пам'яті) зовнішніх ознак об'єктів. Під ознакою розуміють зовнішнє відбиття властивостей об'єкта. Якість – це те, що внутрішньо притаманне об'єкту та характеризує його. Сукупність властивостей об'єкта робить його якісно визначеним, індивідуальним. Протягом значного часу властивості об'єкта зберігаються незмінними, мають добру сталість, а ознаки його можуть відносно змінюватися. Це повинно враховуватися при проведенні пред'явлення для впізнання. Специфіка такої ідентифікації полягає у тому, що вона може здійснюватися лише тими особами, які особисто сприймали об'єкт; ідентифікованим виступає образ пам'яті об'єкта, який відбився у свідомості особи, що впізнає, та є недоступним для безпосереднього сприйняття іншими особами [2, с. 6], а про акт узнавання, що відбувся, інші особи, зокрема й слідчий, дізнаються лише зі слів тієї особи, яка впізнає.

Проведення впізнання особи та речей під час проведення досудового розслідування має відповідне наукове обґрунтування, що дає підстави стверджувати про достовірність отримуваних результатів. Проте окрім наукової обґрунтованості, впізнання як процесуальна дія повинно мати належне процесуальне вираження та здійснюватися із дотриманням процесуальних норм, тактико-криміналістичних прийомів і рекомендацій, які й забезпечують правомірність та достовірність отриманих результатів, що можуть бути визнані як докази у кримінальному провадженні.

Специфіка досудового розслідування зумовлюється обставинами вчинення злочину та конкретними умовами проведення слідчих (розшукових) дій. Загалом, обстановка, в якій триває досудове розслідування, має специфічний характер, оскільки формується під впливом низки об'єктивних та суб'єктивних факторів. Така обстановка впливає на рішення слідчого, прокурора щодо потреби й можливості проведення конкретної слідчої дії, вибору ним часу, місця, тактичних прийомів її проведення. Це стосується й прийняття процесуального рішення про доцільність та порядок проведення впізнання особи чи речей. До об'єктивних факторів, що впливають на прийняття слідчим рішення про проведення впізнання, можна віднести механізм учинення кримінального правопорушення, його слідову картину, наявність доказів, місце й час проведення досудового розслідування. Суб'єктивними факторами виступають рівень професійної підготовки слідчого, прокурора, поведінка учасників, які беруть участь у кримінальному провадженні тощо.

Уміння правильно організувати й провести слідчу (розшукову) дію, правильно оцінити отримані результати вказує на належний рівень професійної підготовки слідчого, прокурора. Під час досудового розслідування вся система тактико-криміналістичних прийомів, рекомендацій, комбінацій, операцій втілюється за допомогою слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, важливе значення серед яких надають проведенню впізнання особи чи речей.

На сьогодні пред'явлення для впізнання має відповідну процесуальну урегульованість в Кримінальному процесуальному кодексі України і є доволі розповсюджене

ною в практиці досудового розслідування слідчою (розшуковою) дією, але в науковій літературі вчені до визначення поняття та розуміння сутності пред'явлення для впізнання, тлумачення процесуальних вимог і правил, тактичних прийомів його підготовки й проведення фіксування отриманих результатів і їх оцінки все ще підходять по-різному.

Так, сьогодні, на думку однієї групи вчених, пред'явлення для впізнання – це самостійна слідча (процесуальна) дія, яка проводиться з метою встановлення тотожності, подібності або відмінності наданих для ознайомлення декількох предметів або окремих осіб з тими, які очевидець (свідок, потерпілий, підозрюваний) сприймав за певних обставин розслідуваної події [3, с.48; 4, с.447; 5, с.450; 6, с.171]. У таких визначеннях автори вказують на самостійне значення впізнання і називають суб'єктів впізнання – свідка, потерпілого, підозрюваного та обвинуваченого.

Інші вчені пред'явлення для впізнання визначають як слідчу дію, що полягає у пред'явленні свідкові чи іншій особі об'єктів, які вони спостерігали раніше, з метою встановлення їх тотожності або групової належності [7, с.314; 8, с.147]. Суб'єктами впізнання у цьому визначенні виділяють лише свідка та інших осіб, не конкретизуючи їх процесуальний статус і ставлячи за завдання окрім встановлення тотожності, також визначення групової належності об'єкта впізнання, не даючи переліку таких об'єктів.

На думку інших науковців, пред'явлення для впізнання – це слідча дія, яка полягає в пред'явленні особі, яка раніше була допитана, будь-якого об'єкта (в числі однорідних) з метою його ототожнення або встановлення групової належності з об'єктом, якій раніше спостерігався у зв'язку з обставинами, що мають значення для розслідуваної справи [9, с.43]. Автори цього визначення, спираючись на думки інших науковців, вказують також і на обов'язковість проведення попереднього допиту особи, котра має впізнавати, та пред'явлення об'єктів впізнання у числі однорідних, що загалом не змінює розуміння сутності впізнання.

Впізнання не належить до слідчих (розшукових) дій, проведення яких, відповідно до кримінального процесуального закону, є обов'язковим. Необхідність у проведенні цієї дії кожного разу визначається особою, яка проводить досудове розслідування, відповідно до слідчої ситуації, що склалася на певному його етапі. Загальна мета пред'явлення для впізнання полягає в отриманні доказів, які являють собою висновок одного з учасників процесу, про результати проведеної ним ідентифікації – тотожність, схожість або відмінність особи чи речей, представлених для ознайомлення, з ознаками таких об'єктів, що збереглися в його пам'яті. Пред'явлення для впізнання, як самостійна слідча (розшукова) дія, є важливим засобом збирання доказової інформації, а також дозволяє перевірити показання осіб, які допитані (потерпілого, свідка, підозрюваного), висунути й перевірити слідчі версії, отримати нові та перевірити існуючі докази у кримінальному провадженні.

Сьогодні в нашій країні процесуальний порядок проведення впізнання регламентується нормами чинного кримінального процесуального законодавства – ст.ст. 228-232 КПК України, а підстави для його проведення впливають не із змісту чи букви, а із духу закону, а також із сутності та завдань конкретного кримінального провадження.

К.О. Чаплинський слушно підкреслює те, що пред'явлення для впізнання проводиться за наявності юридичних та фактичних підстав, зокрема, при наявності

ті: суб'єкта впізнання; протоколу його допиту, в якому зафіксовано показання про прикмети та особливості об'єкта, та про обставини, за яких він його сприймав; об'єкта, який підлягає впізнанню; декількох схожих об'єктів, які пред'являються разом з об'єктом впізнання. Під фактичними підставами він розуміє наявність у слідчого даних процесуального та непроцесуального характеру, які дозволяють зробити висновок про необхідність (доцільність) та можливість проведення даної слідчої дії [10, с.333-334]. Ці думки були висловлені К.О.Чаплинським з урахуванням процесуальних норм, які діяли до прийняття нового Кримінального процесуального кодексу, але вони не втратили свого значення й з урахуванням сучасних реалій кримінального процесу, оскільки відповідають як теорії кримінальної процесуальної науки, так і криміналістичним положенням тактики підготовки й проведення впізнання як окремої слідчої (розшукової) дії.

Найбільші розбіжності у кримінальній процесуальній та криміналістичній класифікації видів впізнання ми спостерігаємо саме за ознакою об'єктів пред'явлення для впізнання. За об'єктами, які можуть пред'являтися для впізнання відповідно до чинного КПК України, розрізняють тактику пред'явлення для впізнання особи (ст. 228 КПК), пред'явлення для впізнання трупа (ст. 230 КПК) та речей (ст. 229 КПК). Проте, з криміналістичної точки зору, встановлення лише такого переліку об'єктів впізнання є явно не достатнім з огляду на фактичну практику та потреби досудового розслідування й судового розгляду матеріалів кримінальних проваджень. Водночас варто зазначити, що які саме матеріальні об'єкти слід відносити до речей, законодавець на сьогодні не визначає взагалі. Так само не прописано в процесуальній нормі чіткого розуміння тих обставин, що пред'явлення для впізнання трупа завжди пов'язується із впізнанням особи, яку той, хто впізнає, знає чи просто бачив за її життя, а не трупа як окремого об'єкта із властивими йому ознаками.

Дослідження слідчої практики дає підстави дійти висновків, що на досудовому слідстві пред'являються для впізнання різноманітні об'єкти, зокрема, й ті, котрі прямо не вказані в процесуальній нормі і котрі не можуть повністю відповідати розумінню ні особи, ні предметів, як це було вказано в процесуальних нормах КПК України 1961 р., ні речей, як це вказано в чинному вітчизняному КПК. Такими об'єктами можуть виступати окремі приміщення, споруди, окремі ділянки місцевості, транспортні засоби, тварини чи їх трупи та ін. Відсутність у процесуальному законі визначеного переліку об'єктів, які підлягають пред'явленню для впізнання, викликає серед вчених процесуалістів і криміналістів та практиків різноманітність думок стосовно цього.

Так, одні автори до кола об'єктів, які можуть бути пред'явлені для впізнання, включають: живих осіб; трупи людей та їх частини; предмети і документи; тварин та їх трупи; ділянки місцевості, приміщення і споруди [11, с.226; 12, с.378]. Деякі автори, наприклад, Ю.М.Корухов, М.В.Жогін, поруч з раніше зазначеними, відносять до числа об'єктів, які можуть бути пред'явлені для впізнання, рукописи текстів [13, с.7; 14, с. 410]. Інші науковці, автори підручників з криміналістики, до об'єктів впізнання відносять маски з обличчя, що виготовлені після смерті особи, зліпки окремих частин тіла [15, с.301], хоча вірогідність та значущість для практики впізнання саме таких об'єктів викликає значні сумніви.

Правомірним процесуально, зважаючи на головну ідею законодавця, і тактично обґрунтованим може бути проведення впізнання не лише особи чи речей, а й інших

об'єктів (тварин, приміщень, будівель, ділянок місцевості та ін.) за фотографіями або відеографічними зображеннями.

В.І.Комісаров вказує на те, що з криміналістичної точки зору впізнання доцільно поділяти (класифікувати) на такі види: 1 – за суб'єктом впізнання – свідок, потерпілий (зокрема і малолітній), підозрюваний, обвинувачений; 2 – за об'єктами впізнання – живі особи, предмети (документи), трупи, тварини; 3 – за особливостями відображення ознак об'єктів у навколишньому середовищі – за усним мовленням і ходом, за фотографічним зображенням, за "моделями", частинами шуканого об'єкта; 4 – за умовами організації провадження слідчої дії – повторне впізнання, "зустрічне" впізнання та інші; 5 – за органолептичними ознаками сприйняття і впізнання об'єкта – зорове, слухове, тактильне (сліпими особами); 6 – за іншими учасниками слідчої дії – з участю педагога, перекладача, спеціаліста, захисника та інших осіб; 7 – за слідчими ситуаціями і обстановкою впізнання – конфліктне і безконфліктне, в морзі, в лікарні, в місцях тимчасового тримання під вартою тощо [16, с.120]. Така класифікація видів впізнання за криміналістичними ознаками варта на увагу, претендує на деяку повноту, проте не позбавлена й недоліків. Так, не зовсім зрозумілим є таке: чому серед суб'єктів виокремлюють впізнання, що проводиться з малолітнім лише потерпілим, а не називають малолітнього свідка, чому за об'єктами документи дорівнюють до предметів, а серед об'єктів називають живих осіб і трупи людей, проте тварин називають лише як живих, а не вказані трупи тварин? Фотографічне зображення – це не особливість відображення об'єкта у навколишньому середовищі, а особливість способу фіксації зображення об'єкта і чому в такому випадку не називається відеографічне зображення, котре більш повно передає збережені властивості об'єкта, до того ж у супроводі звукової інформації. Сьогодні розроблені такі новітні способи фіксації як голографічні та 3D-зображення, які не можна віднести ні до фотографічних, ні до відеографічних. Також немає пояснень тим позиціям, чому серед органолептичних ознак не враховані смакові, а проведення тактильного впізнання передбачається тільки для сліпих, хоча тактильні властивості мають й інші люди, а деякі сліпі, навпаки, мають надзвичайно низькі тактильні відчуття. Навряд чи доцільно тактичні ситуації впізнання конфліктні та безконфліктні (а є ще й сприятливі) як підстави для класифікації слідчих дій ставити в один ряд із визначенням їх за місцем проведення – морг, лікарня, до того ж вказівка у переліку класифікації на "та інші" розширює класифікаційний ряд видів впізнання до безмежності.

Як висновок можна сформулювати ту тезу, що відмінність підходів до криміналістичної класифікації видів впізнання підкреслює різноманітність об'єктів, які можуть і повинні бути пред'явленими для впізнання під час досудового розслідування. Розроблення тактичних прийомів і рекомендацій для проведення впізнання як слідчої (розшукової) дії потребує додаткового глибокого вивчення та нових кроків у реалізації в практику роботи органів досудового розслідування. Водночас така різноманітність видів впізнання, які потребують свого тактико-криміналістичного забезпечення, вказує й на те, що кримінально-процесуальна і криміналістична класифікація видів впізнання завжди матимуть певні розбіжності. В процесуальних нормах передбачити всі об'єкти впізнання і встановити для них правила проведення слідчої (розшукової) дії неможливо, а тому криміналістична класифікація видів впізнання завжди буде ширшою але такою, яка враховує загальні процесуальні приписи щодо проведення цієї процесуальної дії.

Список використаних джерел:

1. Солодов И.А. Проблемы обеспечения достоверности опознания человека при расследовании / И.А.Солодов // Вестник Воронежского гос. ун-та. Серия Право. 2010. – №1. – С.499-505.
2. Лук'янчиков Є.Д. Пред'явлення для впізнання : навч. посібник / Є.Д.Лук'янчиков, О.М.Моїсєєв. – Макіївка : Графіті, 1998. – 104 с.
3. Криминалистика : краткая энциклопедия / Автор-составитель Р.С.Белкин. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1993. – 111 с.
4. Ищенко Е.П. Криминалистика : учебник / Е.П.Ищенко, А.А.Топорков; под ред. Е.П.Ищенко. – М. : Юр. фирма "КОНТРАКТ": ИНФРА-М, 2005. – 748 с.
5. Когутич І.І. Криміналістика : курс лекцій / І.І.Когутич. – К. : Атіка, 2008. – 888с.
6. Гора І.В. Криміналістика : посіб. для підготовки до іспитів / І.В.Гора, А.В.Іщенко, В.А.Колесник. – 3 вид. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2005. – 236 с.
7. Криміналістика : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В.Ю.Шепітька. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К. : Концерн "Видавничий Дім Ін Юре", 2004. – 728 с.
8. Настільна книга слідчого : [наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів] / Панов М.І., Шепітько В.Ю., Коновалова В.О. та ін. – К. : Видавничий Дім "Ін Юре", 2003. – 720 с.
9. Біленчук П.Д. Основи криміналістичної тактики: курс лекцій / П.Д.Біленчук, А.П.Гель. – Вінниця : Вінницька філія МАУП, 2001. – 116 с.
10. Чаплинський К.О. Тактичні основи забезпечення досудового розслідування : дис. докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 / К.О.Чаплинський. – Дніпропетровськ, 2011. – 570 с.
11. Кузьмічов В.С. Криміналістика : навч.посіб. / В.С.Кузьмічов, Г.І. Прокопенко. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 368 с.
12. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підруч. / М.В.Салтевський. – К. : Кондор, 2005. – 588 с.
13. Корухов Ю.М. Предъявление для опознания на предварительном следствии и в суде / Ю.М.Корухов. – М. : Юрид. лит., 1969. – 135 с.
14. Руководство для следователей / Отв. ред. Н.В.Жогин. – М. : Юрид.лит., 1971. – 752 с.
15. Криминалистика : учебник / Отв. ред. Н.П.Яблоков. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2001. – 718 с.
16. Тактика следственных действий : учебное пособие / Под ред. В.И.Комиссарова. – Саратов : СГАП, 2000. – 202 с.

Коршиков М. В. Современные проблемы предъявления для опознания и классификация его видов / М. В. Коршиков // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 1. – С. 394-400.

Рассматриваются современные теоретические и практические вопросы тактики предъявления для опознания. Поднятые автором проблемы касаются определения опознания как отождествления объекта по его идеальному образу, классификации опознания по видам.

Ключевые слова: "досудебное расследование", "следственное (розыскное) действие", "опознание", "объекты опознания", "доказывание".

Korshikov M. V. Sovremennyye problems of producing for identification and классификация of his kinds / M. V. Korshikov // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series : Juridical sciences. – 2013. – Vol. 26 (65). № 1. – P. 394-400.

The modern theoretical and practical questions of tactics of producing are examined for recognition. Problems that heaved up by an author touch determination of recognition as equation of object after his ideal character, classifications of recognition on kinds.

Keywords: "pre-trial investigation", "inquisitional(of criminal investigation) action", "recognition", "objects of recognition", "finishing" telling.